

e skuetan duzun hau bigarren aldiko 121. zenbakia da eta 2000. urteko azkena.

Urteroko ohiturari jarraituz, urtean zehar kulturaren alorrean gertatutakoaren balantzearekin gatoz azken zenbaki honetako *Gai nagusia* sailean. Horretarako, urteko hiruzpalau gai hautatu eta horiei buruz gogoeta eginez artikulu arin eta freskoak egitea proposatu diegu hainbat idazleri. Bederatziren erantzuna jaso dugu. Mila esker, bada, guztioi.

Erramun Baxok soziolinguistak euskarak Iparraldean duen egoerari buruzko hausnarketak eskaini ditu, geroari ere so egiteko asmoz; Mikel Bujandak, Euskalerria Irratiko zuzendariak, Nafarroako kultur jardueraren balantze orokorra egin du; Andolin Eguzkitzak, Euskal Idazleen Elkarteko lehendakariak, Galeuscaren Biltzarrari buruzko iruzkinak dakarzkigu; Ritxi Lizartza hizkuntz teknikariak euskal antzerkigintzaren gorakada eta sendotze prozesuari buruz egin du gogoeta; Xabier Mendiguren Elizegi eta Laura Mintegi idazleek, nork bere ikuspegitik, aurtengo literatura ekoizpenaren inguruko balorazioa eta gogoeta mamitu dute; Allande Sokarros kazetariak Zuberoako euskalgintza eta kulturgintzan jarri du arreta; Andres Urrutia notarioak urte honetako literatura, kultur eta politika jardunari buruzko zenbait ohar erantsi ditu; eta Iñaki Zabaleta Urkiola irakasleak, azkenik, kultur arloko zenbait gertakari aipatu ondoren, «Isiltasuna ez da aterpe» agiriak sortutako eztabaidaz dihardu. Guztiek ere, egia esan, egungo

testuinguru politiko konplexua dute aipagai eta gogoeta-gai beren iruzkinetan.

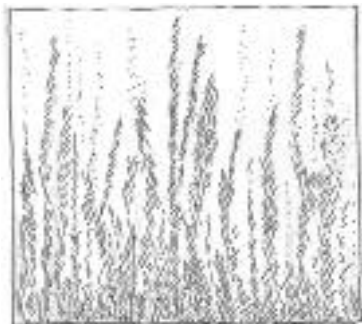
Gaiak saila, bestaldetik, hiru artikuluz osatuta dago. Unamuno eta euskararen arteko harremanak, diglosia eta elebitasuna, eta XX. mendeko euskal poetika dira, hain zuzen ere, artikulua hauetan landutako gaiak.

Lehen artikuluan, Unamunok bere bizitzan zehar euskararekiko izandako jarrera gorabeheratsuak aztertu ditu Xabier Kintana idazle eta euskaltzainak. Auzi honek oraindik ere zeresanik ematen duenez, Unamunok euskarari buruz adierazitakoak testuinguru egokian ulertzeko moduan aurkeztu nahi ditu Kintanak.

Ondoren, Gotzon Garate idazleak garrantzi soziolinguistiko eta kultural handiko auzia dakar: elebitasuna. Garateren tesiak ez du zalantzarako izpirik uzten: benetako elebitasuna ezinezkoa da, ameskeria hutsa. Elebitasunaren alde egitea, hainbat esparrutan (literatura, komunikabideak, hezkuntza...) islatzen den egungo egoera diglosikoa sustatzea besterik ez da.

Azkenik, Susa argitaletxearen XX. Mendeko Poesia Kaiarak bildumaren bigarren argitaldia aurkeztu du Koldo Izagirre idazleak. Argitaldi honetako hamar poeten obra du hizpide: Xabier Lizardi, Iokin Zaitegi, Gabriel Aresti, Juan Mari Lekuona, Manex Erdozaintzi-Etxart, J.A. Artze, Jose Luis Otamendi, Xabier Montoia, Patziku Perurena eta Rikardo Arregi Diaz de Heredia. j

Euskal kultura 2000

ERRAMUN BAXOK w MIKEL BUJANDA
w ANDOLIN EGUZKITZA w RITXI LIZARTZA
w XABIER MENDIGUREN ELIZEGI w LAURA MINTEGI
w ALLANDE SOKARROS w ANDRES URRUTIA
w IÑAKI ZABALETA URKIOLA w *11*

Erramun Baxok

Gaztetxoak eta euskara

Hizkuntz inkesta bat gertakari kulturala da ikusiz adibidez 1996ko «Euskararen Jarraipena II» ikerketak ukan zuen oihartzuna. Aurten zabaltzen zaigu 1999an gaztetxoengan egin zen inkesta soziolinguistikoa «Etorkizuna aurreikusten» izenburu ederrarekin. Hiru lurraldeetako 13-14 urteko 3.146 ikaslek galde sorta bat osatu dute eta elkarrizketak eraman dituzte beren hizkuntz gaitasunaz, euskararen erabileraz eta hizkuntzei buruz dituzten jarrez; 9 ikerlarik emaitzak bildu dituzte eta komentatu, Iñaki Martinez de Luna koordinatzaile. Liburua laster kalera-tuko da eta oraindik bizpahiru ohar Iparraldeaz atera nahi nituzke, agian irakurtzeko gustua emateko.

Bereziki euskararen ezagutzaz. 1996ko inkestak gain-behera lazgarria erakusten zuen Iparraldean, alderantziz eta zorionez Hegoaldean araberako garapena agertzen zelarik. Herritarrek adinaren arabera hartuz 60, 40 eta 20 urtetan euskara ongi dakitenak zenbat dira ehunekotan? Hurrenez hurren Iparraldean 35, 27, 11 dira. Euskal Autonomia Erkidegoan (EAE) 26, 21, 33. Nafarroan ehuneko 10, 9, 11. Gaurko gaztetxoak zertan dira? Hamar urtez gazteen euskalduntasuna EAEn kasik bikoiztu da 33tik 62ra; Nafarroan ere 11tik 20ra. Iparraldean berdintsu egon delarik 11 eta 9,5.

Hizkuntz nortasuna

Dirudi profeta malerusak arrazoi duela idazten duelarik Iparraldean 2030ean % 5 euskaldun izanen direla. Nork daki? Gaur egun ikastoletan eta ikasgela elebidunetan dabilzan % 16tik gehienak bizi izanen dira eta familiatuak. Ikus taula honek zer erakusten digun (ehunekotan):

13-14 urteko gaztetxoak	Iparraldea	EAE	Nafarroa	Euskal Herria
Euskaldunak	9	62	20	48
Euskararen transmisioa	66	86	70	84
Transmititzeko xedea	87	74	65	74
Nortasun jarrerak	20	16	11	15
Onura jarrerak	15	15	28	27
Euskararen balio eza	7	13	28	14

Zenbakien lehen lerroa hizkuntz gaitasunarena da. Bigarren lerroan ikusten da guraso biak euskaldunak direlarik zer heinetan euskara transmititu duten. Nabari da Iparraldean dela euskararen jarraipen ahulena. Baina hizkuntz jarrera neurtzeko, gaztetxoei galdegin zaie: *Hemen -dik urte batzuetara seme-alabarik bazenu, zuk euskaraz egin -go zenieke etxean?* Ohargarri da Iparraldeko gaztetxoengan dela herri hizkuntza jarraitzeko xede zabalena eta alde-rantziz Hegoaldean jarraitzeko xedea dela gertatu den transmisioa baino ahulago.

Zergatia ulergarriago da hizkuntz motibazioa aztertuz. Alabaina, ikasleei galde ireki bat egin diete: *Euskara zertarako?* Erantzun asko eta oso ezberdinak izan dira. Batzuek nortasun jarrera adierazten dute: euskaldun izateko, gure herriaren hizkuntza delako, tradizioaren jarraipena dela-eta. Besteek euskararen baliagarritasuna azpimarratzen dute: lana aurkitzeko, ikasketak egiteko, komunikatzeko. Onura jarrera honek pragmatismoa erakusten du. Badira ere erantzun ezkorrak euskarari balioa ukatzen diotenak: aspergarria, zaila, mugatua, beste hizkuntzak nahia-go.

Hiru jarrera hauek bereiziz, ikusten dugu Iparraldean nortasun jarrerak direla nagusi, eta erantzun ezkorrak gutienik. Hegoaldean oro har jarrerak pragmatikoagoak dira eta denbora berean euskararen aurkako ikusmoldeak ugariago. Geroari buruz euskararen garapena segurtatuko duten hiru faktore nagusiak dira herriaren aldeko atxiki-mendua, familiako jarraipena eta hizkuntz politika. Iparraldean politikaren ahulezia ageri da. Halere, ikusiz gaztetxoen gogo ona herriaren eta herri hizkuntzaren alde, itxaropena ez da utopikoa. Gaurko gazteen hizkuntz identitateak aurrekustera ematen dizkigu geroko gizartearen hizkuntz nahiak.

Sarako biltzarra

Urte oroz bezala, errepublika frantsesaren peko diren herrialdeetako hizkuntz arduradunak elkarretaratu gara, hautetsi, administrari ala elkartekide, Alsaziatik Martini-karainokoak. Aurten biltzarra Saran eta Hendaian iragan da eta gaia zen hizkuntz antolaketa. Orain arte gure helburua Hizkuntz gutituen Eurokartaren onespena zen. Iaz gobernuak izenpetu zuen, eta berehala Konstituzio Kontseiluak ukatu, baizik eta kontzeptu batzuk onartezinak zirela: hizkuntz eskubide kolektiboak, lurraldetasuna, herri hizkuntzen erabilera publikoa. Zer egin? Konstituzioaren 1. eta 2. artikulua aldatzeko iraultza egin beharko litzateke eta lehenik iraultza kulturala jakobinismotik federalismora pasatzeko. Luzeegi guretzat.

Zorionez hor dago Herritar eta Giza Eskubideen 11. artikulua, komunikazio askatasunarena, «eskubide orenen oinarria», eta idazki konstituzional honek frantsesari eskusibitatea kentzen dio. Herri hizkuntzek badute beren tokia, hain zuzen hiztunek emanen dieten tokia. Beraz, hizkuntza horien aldeko politika posible da. Egia erran, zailtasunak jasaten dituzten hizkuntzen antolaketa bi zutabetan oinarritua da, gizartearen eskaera eta erakundeen eskaintza.

Gizartearen eskaera hizkuntzari buruzko atxikimenduaren ondorioa da. Adierazle nagusiak dira familiako hizkuntz jarraipena, hiztunkidegoaren zabalkuntza, gurasoen eskaera haurrek ukan dezaten herri hizkuntzari lekua ematen dion irakaskuntza, herritarren kemena elebitasun publikoa erabiltzeko, herri kulturgintzan parte-hartzea. Baina hizkuntza gutituen ezaugarri bat da hiztunen gogo ona denborarekin ahultzen dela.

Erakundeen eskaintza beharrezkoa da egitura publikoek eta pribatuek herri hizkuntzaren erabilera errazten dutelarik, hala nola administrazioan, komunikabideetan, ikastetxeetan, saltegietan, enpresetan. Botere politikoaren jokatzeak molde baikorrak ondorio onak ekar ditzake herri hizkuntzaren alde, bai egitura pribatuen aldetik, baita ere familiarako transmisioan. Alabaina, gurasoen hezkuntza hautuak pragmatikoak dira: hizkuntza bat irakasten dute, gizarte

baloratua eta baliagarria den neurrian. Alde horretako leku-kotasunak entzun ditugu, Jaurlaritzaren euskara biziberritzeko plan nagusia, Kontseiluaren estrategia, UEMA, Garapen Kontseiluaren estrategia.

Zorigaitzez, Frantziako politika maltzurra da eta gizarte eskaera indartsu baten beha dago zerbaixkaren egiteko herri hizkuntzen alde. Saran finkatu helburua hau zen: aginte politikoak axola guti duenez, militanteek berpiztu behar dute gizartearen eskaera eta aldi berean erakundeen eskaintza aitzinarazi, hiztunen eskubideak errespetaziz.

Hitzarmen berezia

Badakigu zein den Garapen Kontseiluaren lana 5 urte hauetan Ipar Euskal Herriaren eraikuntzan. Gizarte zibila mugiarazi du proposamenak egiteko lurralde antolaketan, ekonomian, kulturgintzan. Hautetsien Kontseiluak tokiko gizarte politikoa biltzen du eta bere onspena adierazi zuen, baina gauzatzeko ahalik gabe. Eta hona non Estatuak, prefetaren bitartez, bat-bateko eskaintza egiten digun: *Convention spécifique Pays Basque*. Euskal Herri hitzarmen berezi honen lehen kapitulua «hizkuntz politika» da, esatera hau lehen aldiz agertzen baita idazki ofizial batean. Bost ardatz nagusi definituak dira euskara biziberritzeko: haur eta helduen ikaskuntza, euskara hedabide pribatuetan eta publikoetan, euskalgintza Euskaltzaindia lagunduz eta bereziki Iker saila, euskararen erabilera bizitza publikoan, seinaleztapenean, zerbitzuetan eta komunikabide berrietan.

Bosgarren ardatza da hizkuntz politika hau eramane duen erakunde hirukoitza: 1) Obragintza Publikoa da hizkuntz politikaren erabakitzailea eta hor daude lau mailetako ordezkariak, estatu, eskualde, departamendu eta udalarteko euskal sindikatukoak. 2) Elkarre eta erakundee-tako Obralaritzaren gain da erabakiak diren proiektuak programatzea, gauzatzea eta ebaluatzea. 3) Hizkuntz Kontseilua izanen da erabakitzaileen eta obralarien arteko bilgunea ekimenak koordinatzeko, proposamen berriak egiteko, egitarauak begiratzeko eta beharrez berritzeko, euskararen estatutuaz arduratzeko.

Hitzarmen berezi honetan badira bi proiektu zerrenda. Lehen zerrendan sartzen dira 2000-2006 plan kontratua gauzatuko diren 10 ekimenak 6 urteko aurrekontuarekin, orotara 40 milioi libera nonbait han. Hemen daude euskal erakundeen aldeko laguntzak, eta hartzaile izanen dira Hizkuntz Kontseilua, AEK, Euskaltzaindia, Iker, Ikas, Euskal Irratiak, ETBren hedatzaileak. Hiru ekintza badaude, euskararen aldeko gogoia, eskola inguruko ekintzak, Interneten erabilera, eragileak ez baitira oraindik finkatuak.

Bigarren zerrendan daude erakunde ofizialen gain diren sei egitarauak: euskal ikaskuntzaren garapena, irakasleen formakuntza, irrati eta telebistagintza publikoak, seinaleztapena eta administrazio elebiduna. Beha gaude hitzarmenak zer erranen duen plan kontratutik kanpo diren gai hauetaz. Dakidanagatik, Hezkuntza Nazionalaren kezka nagusia da Seaska eta beste herri eskolei buruzko negoziaketa. Epeak ere finkatu dizkigute. Diru emaileek orain aurrekontuak bozkatzeko dituzte eta hitzarmena zabalduko da berantenez abenduaren 31n, omen. Plan kontratua berriz aztertuko da 2003an eta bururatuko 2006an, lehen zerrendako ekintzentzat.

Balorazio ezberdinak egin dira proiektu honetaz, baikik eta oinarririk gabeko eraikuntza zela euskararen ofizialtasunaren faltaz. Halere, guhaurek antolatu genuen euskalgintza plan orokor bat eskuetan dugu eta lehen aldikotz gauzatzeko baliabide batzuk eskaintzen dizkigute. Gutiz ez utz, erabil ditzagun, jakinez herritarren euskal gogoia dela azkenean etorkizunaren oinarria.

Kulturgintzaren prospektiba

«**N**olako euskal kultura XXI. mendean», hau zen Euskal Kultur Erakundeak (EKE) 1999ko azaroan antolatu zuen mintegiaren atal burua. Hasieran mintzaldi-etzabaida izan zen: nortasuna zaintzen ahal ote da oraino mundializazioaren garaian? Biharamunean 350 parte-hartzaile bildu ziren lau lantaldetan kulturgintzaren geroa asmatzeko

gaurko egoera ikusiz, euskararen ahulezia, hiritartasuna, ekonomiaren globalizazioa, gizartearen aldaketa.

Gogoeta horien ildotik Pantxoa Etxegoin EKEko zuzendariak bospasei norabide finkatu ditu datozen bost urteetarako: euskararen erabilerari lehentasuna, euskal kultura hirian sartzea, formakuntza eta sorkuntza elkarrekin sustatzea, komunikabide berrien arartekotasuna, kulturaren aldeko herri-elkargoa. Gogoetaldiaren gomendio nagusia zen euskara gure kulturaren oinarria dela. Ikusiz herri hizkuntzaren ahulezia boluntarismo bikoitza beharrezkoa da, alde batetik euskara biziberritzeko eta denbora berean kulturgintza erakargarria izan dadin herritar guztientzat. Horretarako euskararen zerbitzua sortu da, erabilera sustatzeko familietan eta gizartean.

Euskal kultura nola koka daiteke hirietan? Orain arte EKEren helburu nagusia zen indar gehiago egitea barnealdean, euskaldunak han baitira eta baliabideak eskas. Gaur egun jendearen % 70 kostaldean bizi da eta herrixkak ere hiriei lotuak dira, lantegi, garraio ala komunikabide. Gainera barneko eta kanpoko jendea hiritan metatzen da. Euskal kultura gutiengoan da orotan, baina gero eta erabiliago da publizitatean, turismoan eta zeinahi salgaitan. Guri da herri kultura agertzea, publikoa dagoen tokietan, auzo zentroetan, ikastetxeetan, kulturguneetan, saltegietan. Ordu da ere euskal guneak sortzeko, bereziki modan dauden «idazki, soinu eta irudi» etxeen moldean.

Beste ideia berria da kulturaren aldeko herri-elkargoa sustatzea. Lehenik Udalarteko euskal sindikatuaz baliatuz, bai eta kultur etxeak elkarri lotuz sare dinamiko batean. Lurraldetasunak kulturgintzari emanen dio indarra eta esanahia. Jadanik *Kantuketan* programak norabide berria hartua du. Alde batetik, eskualdeetako musika aberastasunak biltzen ditu formakuntza guneetara eramateko; bestalde, ikus-entzunezko erakusketa ibiltari batek lehengo eta oraingo musika zabalduko du. Sorkuntza bultzatzeko kulturak gurutzatzen dira hemendik Bordelera, Parisera eta Quebecera, eta kanpotik hona, Georgiatik ala Txetxeniatik. Zer aterako den? Prospektibak bideak irekitzen ditu baina ezin du sorkuntza asmatu. j

Mikel Bujanda

Nafarroa 2000. Kultura

Nonbaitetik hasi behar begirada orohartzailaren pre-tentsioa mugarrizten eta, beste argi-iturri guztiak itzalirik, *literatura idatziaren* esparrua agerian jarriko digun fokoa piztuko dugu lehenik.

Non hasi eta noraino iritsi zehazteko lagungarri zaigu Nafarroako bi idazleren lan bana jendaurren dataz baliatzea. Horrela, Felipe Riuseren *Polaroid* liburuko irudiak argi bihurtu ziren unerako honako kronika honen iazko edizioa itxia zegoen modu berean, oraingo lerro hauen amaiera erabakia dago Aingeru Epaltzak *Rock'n'Roll* izenekoaren aurkezpena iragarria duenean. Bi aurkezpen saio horien arteko urtebete horretan Nafarroako euskal letretan aipuak izan ditu Castillo Suarez altsasuar gazteak. Egile berrientzako Iruñeko udalaren saria lehendabizi, eta *Ernestina de Chamburcí* deritzana irabazi ondoren, *Mugarri estaliak* liburuan argitara eman ditu bere olerkiak. Enfasia egiteko moduko gertaera dela dirudi: Hego Nafarroako ingurumen sozialaren barnetik sekula emakume batek idatziriko krea-ziozko lehen euskal liburua eman digu 2000 urteak.

Gizasemeek egindako lanen artean gogoan gelditu dira Mikel Tabernaren *Errege eguneko panpina* ipuin sari-tua, Jokin Muñozen *Atlantidara biajia* ibilaldi zelebrea eta ironikoa, edo Alberto Barandiaranek *Hemingway* idazle edantzale nobelsaridunaz eginiko biografia.

Literatura funtzionalaz mintzatzerik badago, horixe da antonomasiak Iruñeko festa nagusiez informazioa, hitzez eta irudiz, eskaintzen duen *Sanferminak* liburua, Fermin Erbitik prestatua. Festen hordikeria hitz lerrokadak zuzen idatzi ahal izateko oztopo gaindigaitz delako ziurrenik, Sanferminen inguruko *martxandising*-aren arloan baten hutsune bat, nabarmena, gaiaz libururik ez izatea, tu-